

2. Апресян Ю.Д., Лексическая семантика: синонимические средства языка. – М.: Наука, 1974. – 366 с.
3. Апресян Ю.Д. Интегральное описание языка и толковый словарь / Вопросы языкознания. – 1986. – №2. – С.57-70.
4. Бондарко А.В. Теория значения в системе функциональной грамматики на материале русского языка. – М., 2002. – 736 с.
5. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 368с.
6. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис.– Донецьк: Дон НУ, 2001.– 662с..
7. Кацнельсон С.Д. К понятию типов валентности // Вопросы языкознания. – 1987. – № 3. – С. 20-31.
8. Ломтев Т.П. Грамматическое и логическое в предложении // Исследования по славянской филологии. – М.: Изд-во МГУ, 1974. – 361 с.
9. Мельчук И.А. Опыт теории лингвистических моделей. Смысл <=> Текст: Семантика. Синтаксис. – М.: Наука, 1974. – 314 с.
10. Степанов Ю.С. Имена, предикаты, предложения. – М., 1981. – 358 с.
11. Степанова М.Д., Хельбиг Г. Части речи и проблемы валентности в современном русском языке. – М., 1978. – 258 с.
12. Словник української мови. – В 11-ти т. – К.: Наук. думка, 1970 – 1980.

О.Л. Доценко

РЕАЛІЗАЦІЯ ЛЕКСИЧНИХ ЗАСОБІВ СУГЕСТИВНОГО ВПЛИВУ В СУДОВОМУ ДИСКУРСІ

Сучасна лінгвістика стрімко занурюється в дослідження, центром яких є людина. Це зумовлює активну інтеграцію мовознавства до інших дисциплін гуманітарного профілю. Популярними зараз є психолінгвістичні, соціолінгвістичні дослідження, прагматичний та когнітивний аспекти мовознавства тощо. Віднедавна в Україні активізувалися дослідження мови права, представлені доробком Н.В. Артикуци, Ю.Є. Зайцева, Г.С. Онуфрієнко, Ю.Ф. Прадіда, Л.О. Симоненко, А.П. Токарської, О.Ф. Юрчук. Поступово виокремлюється у самостійну галузь мовознавства правнича лінгвістика, об'єктом дослідження якої є дві площини: “юридичні аспекти мови (юрислінгвістика) і лінгвістичні аспекти права (лінгвоюристика)” [7]. Однак часто фахівці надто звужують коло досліджень цієї галузі лінгвістики, акцентуючи увагу переважно на вивченні мови нормативних актів, не беруть до уваги те, що творить закон і його застосовує людина, а отже, антропоцентризм актуальний і для юридичної лінгвістики. Зокрема він активно реалізується в судовій практиці, яка поєднує правові й лінгвістичні засади. З погляду права судовий процес регламентується чинним законодавством і є засобом реалізації норм права. З лінгвістичного погляду об'єктом дослідження стає судовий дискурс як об'єкт мовознавчих досліджень, що може бути визначеним як усний прилюдний комунікативний акт, який реалізується в судовому засіданні, регламентується чинним законодавством і спрямований на встановлення істини, визнання винності чи невинності підозрюваних у вчиненні злочину / правопорушення осіб (чи особи) і визначення міри покарання в ході правової суперечки між двома сторонами – стороною захисту і стороною обвинувачення. Необхідність вивчення судового

дискурсу зумовлена активізацією процесів законотворення в Україні, зокрема переглядом правових норм, які визначають особливості судової системи, статус і компетенцію суддів, інших учасників судового процесу.

Особливо актуальним є з'ясування специфіки реалізації лінгвістичних механізмів впливу зацікавлених і незацікавлених учасників судових слухань на адресатів та слухачів у судовому дискурсі, визначення ступеня коректності такого впливу відповідно до норм чинного процесуального законодавства. Розглядаючи компоненти впливу, потрібно, слідом за О.О. Леонтьєвим, О.М. Шахнаровичем і В.І. Батовим [12, 38 – 42], розрізнити вплив шляхом надання реципієнтові нових знань і зміни таким чином його світобачення, зміни уявлень слухача без надання нових знань і вплив без надання нових відомостей. Досліджуючи механізми впливу, що реалізуються в судовому дискурсі, варто брати до уваги твердження вищеназваних лінгвістів: “Якщо вплив є з боку комунікатора усвідомленим і цілеспрямованим, то можна охарактеризувати вплив першого виду як інформативний, другого – як переконання і третього – як навіювання. Звісно, меж між ними немає” [12, 40]. Більш точно класифікує види мовленнєвого впливу С.І. Недашківська, яка, виділяючи переконування, сугестію, інформативний та фактичний види впливу, констатує, що основними для судового мовлення є переконування та сугестія, елементи інформативного впливу яскраво виявляються у цьому жанрі, а фактичний вплив “виявляється в судовому мовленні найменшою мірою, на відміну від усіх інших видів. Він використовується здебільшого для формування етичного образу оратора, його манери поведінки” [14].

Сугестивний вплив у судовому дискурсі зазвичай полягає в концентрації уваги реципієнта на окремо взятому предметі, об'єкті, явищі, ідеї, що нав'язуються сугестором. Досягається це переважно за рахунок численних повторів суб'єктом дефініції або за допомогою добору синонімів слова [14]. Отже, досягається це шляхом використання лексичних засобів.

Аналіз лексичних засобів впливу варто проводити, виділяючи з-поміж них такі: 1) актуалізація різних типів знання слова й уміння його реалізувати в судовій практиці; 2) уміння описати одне й те саме явище лексичними засобами, оптимальними для конкретної ситуації; 3) використання слів у переносному значенні.

У дослідженні судового дискурсу привертає увагу проблема актуалізації різних форм знання слова з метою реалізації впливу на незацікавлених (судді, свідки, експерти тощо) і зацікавлених (сторона обвинувачення, сторона захисту, позивач, відповідач) учасників судових слухань та на осіб, присутніх під час засідання суду.

Використання чи невикористання слова у процесі комунікації залежить найчастіше від того, наскільки воно взаємодіє зі знанням, пов'язаним з минулим досвідом людини, і наскільки воно закріплене в його пам'яті. У судовому дискурсі урахування реалізації різних форм знання слова учасниками судового процесу, їх співвідношення у процесі розуміння, тлумачення, інтерпретації особливо важливе, оскільки, з одного боку, воно є запорукою досягнення точності мовлення, а з другого – може використовуватися як засіб впливу (коректного чи некоректного) на учасників судового процесу та осіб, присутніх у залі суду.

Дослідники виділяють кілька типів знання слова, які реалізуються під час спілкування [3]:

Неусвідомлене знання. Слово може впливати на підсвідомість, спонукати слухача до неусвідомлених вчинків. Це своєрідний варіант кодування, доступний спеціально підготовленим фахівцям. Такий тип знання слова не реалізується в ході судових слухань.

Знання усвідомлене, орієнтоване на життєвий досвід слухача:

1) дослідно-емпіричне знання – найефективніша форма впливу слова: вплив на інтелект, розум, свідомість. Ефект впливу зумовлений тим, що відбувається взаємодія значення сприйнятого слова з минулим раціональним досвідом людини, закріпленим у його пам'яті. Найкраще запам'ятовуються, найчастіше вживаються і мають найбільший вплив ті лексеми, які асоціюються з візуальними, тактильними, слуховими образами, знайомими слухачеві. Проте для судового дискурсу, як і для юридичної практики в цілому, такий тип знання пов'язаний з використанням абстрактної лексики, що вживається в нормативних актах, судочинстві тощо;

2) чуттєво-емоційне знання – слова, вжиті, як правило, в переносному значенні, можуть впливати на почуття, емоції людини як своїм звучанням, так і смислом та значенням, що часто використовується судовими ораторами;

3) вербальне знання (знання слова і його значення). “Взаємодія слова й індивіда у площині вербального знання виявляється в тому, що кожне прийняте в повідомленні слово активізує в пам'яті реципієнта певну групу слів, семантично пов'язаних з ним. Численні групи слів, які зберігаються в пам'яті кожного носія мови, творять його словник, або тезаурус особи. Для участі в комунікації необхідна наявність такого словника... Багатомірність подібного сховища інформації (словника особи) дозволяє діставати потрібне слово, не перебираючи всіх варіантів, використовуючи для його пошуку різні ключі доступу. На кожному етапі мовної комунікації у свідомості комуніканта домінує актуалізоване в даний момент слово. Це слово, назване номінатом, творить інформаційні файли, іменовані асоціатами. Асоціати творяться за різними ланцюжками: частина – ціле; загальне – спеціальне; рід – вид; поняття – типова ознака; діяч – дія – результат – наслідок. Файли, крім цього, творяться за формальними, змістовими, ситуативними, релятивними й іншими ознаками, включаючи навіть риму, якщо асоціативно у відповідь на вжите в комунікації слово словник особи озивається іншим словом, нічим за змістом з першому не подібним, яке римується за закінченням” [3].

Тип знання слова в юридичній практиці залежить від того, до якого класу воно належить: 1) загальноживаної лексики, що є інструментом формулювання норм права; 2) юридичних термінів, які мають чіткі визначення або в самому законодавчому акті, який регламентує чи описує відповідні поняття, або у словниках юридичних термінів, які в період активної кодифікації законодавства покликані “а) забезпечити системне та узгоджене вживання правничих термінів з автоматичним їх відтворенням у законах та інших нормативних актах, що прийматимуться на розвиток положень нових кодексів; б) нормативно закріпити термінологічні стандарти, усунувши таким чином передумови для довільного тлумачення, дублювання, багатозначності тощо” [10, 14].

Далеко не всі лексеми, які використовуються в правничому мовленні, повинні бути віднесеними до розряду юридичних термінів, тобто далеко не всі вони повинні бути розтлумаченими відповідним чином. Слів, які не є термінами, у мовленні правників, зокрема і в судовому, переважна більшість. Їх використання зорієнтоване

на усвідомлене знання, пов'язане з життєвим досвідом носія мови. Проте такі лексеми часто мають абстрактне значення, що ускладнює процес співвіднесення їх з предметами та явищами позамовної дійсності, адже відомо, що найкраще запам'ятовуються і декодуються у процесі спілкування слова, які асоціюються з візуальними, тактильними, слуховими образами. Крім того, необхідно зважати на те, що порозуміння учасників комунікативного процесу можливе лише за умови “перетину їх знань відповідно до перетину смислів слів, які ними використовуються”[3]. Абстрактна ж лексика, з одного боку, важко підлягає дослідно-емпіричному усвідомленню, а з другого – часто по-різному може декодуватися різними слухачами чи мовцем та слухачем залежно від рівня їх мовної компетенції (особливо якщо йдеться про запозичену лексику, паронімічні ланцюги). Адекватною реакцією на таку ситуацію, зокрема й у юридичній практиці, стає необхідність або зіставити дослідно-емпіричні уявлення про значення слова, або звернутися до словників. Проте слід ураховувати, що на особливості з'ясування лексичного значення слова, зафіксованого словниками, та дослідно-емпіричного його знання учасниками судового процесу в ході судових слухань впливає чинне законодавство. Якщо таке з'ясування не стосується суті справи, воно може бути відхилено судом. Такий прецедент зафіксовано в матеріалах розгляду палатою у цивільних справах Верховного Суду України справи за скаргою довіреної особи кандидата на пост Президента України Ющенка В.А. в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі на виборах Президента України Катеринчука Миколи Дмитровича на бездіяльність Центральної виборчої комісії, дії зі встановлення результатів повторного голосування з виборів Президента України 24 листопада 2004 року та на рішення про оголошення Президентом України Віктора Федоровича Януковича. Представник зацікавленої особи В.Ф. Януковича О.Л. Лукаш формулює запитання до представника кандидата на пост Президента України В.А. Ющенка С.М. Кустової: *“Перше моє буде запитання стосувалися лексики, якою ми, юристи, намагаємося спілкуватися в цьому процесі. Пані Кустова, скажіть, будь ласка, враховуючи те, що в законодавстві України немає такого терміна як “фальсифікація”, що ви розумієте під цим терміном і де в нормативно-правових актах ми могли б ознайомитись з ним, щоб певним чином формувати свою правову позицію та розуміти, про що ви кажете саме в правовому полі, а не на площадці?”*¹. Голова в судовому засіданні відхилив це запитання, прокоментувавши свою дію так: *“Перед початком сьогоднішнього засідання я ще раз нагадав вимоги закону*²*, які стосуються обсягу дослідження в судовому засіданні обставин і фактів, а не те, що як хто розуміє, як розцінює. Чи є фальсифікація чи ні – це буде оцінка суду. Будь ласка, щодо фактів та обставин у вас є запитання?”* Цей коментар голови в судовому засіданні супроводжувався реплікою судді цивільної палати, адресованою авторові запитання: *“Візьміть книжку та почитайте”*. Отже, і коментар голови, і репліка судді свідчать про те, що дослідно-

¹ Тут і далі у цитатах зберігаються автентичні лексика та граматичне оформлення висловлень.

² “Головуючий керує судовим засіданням, спрямовуючи судовий розгляд на забезпечення повного, всебічного і об'єктивного з'ясування обставин справи, усуваючи з судового розгляду все, що не має істотного значення для вирішення справи, а також забезпечує належний виховний рівень судового процесу” (стаття 162 Цивільного процесуального кодексу України).

емпіричного знання учасниками судового дискурсу нетермінологізованої лексики, яка використовується в ході судових слухань, зазвичай буває достатньо для розуміння суті справи і його доповнення словниковими тлумаченнями не завжди є необхідним. На таке дослідно-емпіричне знання загальноживаної та спеціальної лексики впливає переважно мовленнєва ситуація, у якій відбуваються спілкування, та пресупозиція. Зокрема масштаби фальсифікації у ході другого туру виборів Президента України 2004 року були такими, що велика кількість громадян держави була так чи інакше залучена до цього процесу, про що не могли не знати судді Верховного Суду України, які теж були виборцями і могли спостерігати за ходом голосування. Окрім того, аналізована ситуація супроводжувалася широким висвітленням засобами масової інформації фактів, які підтверджували фальсифікацію в другому турі виборів Президента України 2004 року, обговоренням громадськістю тощо. Це зумовило абсолютну недоречність з'ясування в суді суті поняття “фальсифікація”, а таку дію з боку однієї зі сторін судового процесу можна розглядати як маніпулятивний прийом зволікання судового процесу та некоректного сугестивного впливу на учасників судового процесу.

Постійне намагання правників апелювати до словника зумовлене ще й метамовними чинниками, які виділила й описала Н.Б. Лебедева [11]. Зокрема серед труднощів мовної компетенції юриста вона виділяє канонізацію словника, зумовлену, з одного боку, їх постійним намаганням дотримуватися “букви закону”, а словник зазвичай є засобом кодифікації мовних норм, а з другого – недовірою до суб’єктивних тлумачень, базованих на дослідно-емпіричному знанні слова. Проте опитування, яке проводилося серед магістрів інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ України, свідчить, що за умов наявності необхідної кваліфікації такого типу знання достатньо для визначення семантики нетермінологізованої загальноживаної лексики, яка використовується у юридичному спілкуванні.

Як засіб впливу на учасників судових слухань використовується уміння різними учасниками комунікативного процесу описати одне й те саме явище лексичними засобами, оптимальними для висвітлення власної правової позиції. Як на засіб впливу на такі особливості використання лексичних засобів звертав увагу ще П.С. Пороховщиків, зазначаючи, що “захиснику завжди вигідніше сказати: *підсудний, Іванов, потерпіла, ніж: грабіжник, підпалювач, вбита*” [17, 23] тощо. Такий варіант впливу базується на засадах, описаних Р.М. Блакаром [2], А.Н. Барановим [1, 10] та І.В. Хоменко [18, 71], які, слідом за Л.С. Виготським [5, 5 – 361], звертають увагу на те, що позначення Наполеона I як “переможця при Єні” не те саме, що позначення його “переможеним при Ватерлоо”. Такі смислові злами у позначенні явищ позамовної дійсності широко використовуються учасниками судового дискурсу як засіб впливу на суд та присутніх на судовому засіданні. Зазвичай вони супроводжуються одним з найпоширеніших методів вербального сугестивного впливу – підміною тези. За вимогами судової аргументації теза повинна лишатися постійною протягом усього доказу. На жаль, у судовому дискурсі це правило іноді свідомо чи несвідомо порушується, що призводить до помилок уже суто юридичних. Яскравий приклад свідомої підміни тези саме таким чином наводить Ф.М. Достоевський у другому розділі “Дневника писателя” за лютий 1876 року. Йдеться про справу Кронеберга, суть якої полягала в тому, що “*отец высек ребенка,*

семилетнюю дочь, слишком жестоко; по обвинению – обходился с нею жестоко и прежде. Одна посторонняя женщина, из простого звания, не стерпела криков истязаемой девочки, четверть часа (по обвинению) кричавшей под розгами: "Папа! Папа!" Розги же, по свидетельству одного эксперта, оказались не розгами, а "шпицрутенами", то есть невозможными для семилетнего возраста. Впрочем, они лежали на суде в числе вещественных доказательств, и их все могли видеть, даже сам г-н Спасович. Обвинение, между прочим, упоминало и о том, что отец перед сечением, когда ему заметили, что вот хоть этот сучок надо бы отломить, ответил: "Нет, это придает еще силы". Известно тоже, что отец после наказания сам почти упал в обморок" [9]. Далі Федір Михайлович наводить власне враження від захисної промови Спасовича й аналіз самої промову, акцентуючи увагу на "ловких прийомах" у ній: "Речь его в этом деле, по-моему, верх искусства; тем не менее она оставила в душе моей почти отвратительное впечатление. Видите, я начинаю с самых искренних слов. Но виною всему та фальшь всех сгруппировавшихся в этом деле около г-на Спасовича обстоятельств, из которой он никак не мог выбраться по самой силе вещей; вот мое мнение, а потому всё натянутое и вымученное в его положении, как защитника, само собою отразилось и в речи его. Дело было поставлено так, что в случае обвинения клиент его мог потерпеть чрезвычайное и несоразмерное наказание. И вышла бы беда: разрушенное семейство, никто не защищен, и все несчастны. Клиент обвинялся в "истязании" — эта-то постанова и была страшна. Г-н Спасович прямо начал с того, что отверг всякую мысль об истязании. "Не было истязания, не было никакой обиды ребенку!" Он отрицает всё: шпицрутены, синяки, удары, кровь, честность свидетелей противной стороны, всё, всё — прием чрезвычайно смелый, так сказать, наскок на совесть присяжных; но г-н Спасович знает свои силы. Он отверг даже ребенка, младенчество его, он уничтожил и вырвал с корнем из сердец своих слушателей даже самую жалость к нему. Крики, "продолжавшиеся четверть часа под розгами" (да хотя бы и пять минут): "Папа! Папа!", — всё это исчезло, а на первом плане явилась "шустрая девочка, с розовым лицом, смеющаяся, хитрая, испорченная и с затаенными пороками". Слушатели почти забыли, что она семилетняя; г-н Спасович ловко конфисковал лета, как опаснейшую для себя вещь. Разрушив всё это, он естественно добился оправдательного приговора; но что же было ему и делать: "а ну, если присяжные обвинили бы его клиента?" Так что, само собою, ему уже нельзя было останавливаться перед средствами, белоручничать. "Всякие средства хороши, если ведут к прекрасной цели" [9].

Послуговуються описаним вище методом вживання лексичних засобів вербального сугестивного впливу, щоправда, вже без абсолютної підміни тези й сучасні правники. Наприклад, прокурор у справі С.І. Мельника, використовує ряд номінативів, які мають яскраве конототивне забарвлення, на позначення вбитої громадянки Тетяни Лелюк і членів її родини: "... обірвалося життя молодої жінки, матері двох малолітніх дітей [не "дітей" – примітка наша], дочки сивих немолодих батьків, коханої дружини Ігоря Степановича Лелюка..." [4, 41].

Особливості судової системи визначають специфіку використання лексичних засобів впливу, які базуються на образно-емоційному знанні слова носіями мови. Такі лексичні засоби, звісно, є найдійовішими, зокрема вони широко використовуються у профілактичній роботі, в політичній риторичі тощо. Наприклад, саме такий варіант

знання слова домінує у роботі з особами, хворими на наркоманію, у релігійних громадах, на які припадає найбільший відсоток вилікуваних, причому безмедикаментозно, саме завдяки силі слова. У судовому дискурсі використання чи невикористання лексичних образно-емоційних ресурсів зумовлене кількома чинниками: 1) у якій справі (цивільній чи кримінальній) провадиться слідство, 2) хто в судовому засіданні має право на прийняття рішення (професійні судді чи особи, які не є професійними юристами, наприклад, присяжні), 3) хто є доповідачем (професійний юрист чи особа, яка не є правником).

Так, якщо в судовому засіданні беруть участь переважно професійні юристи, то кількість слів, ужитих у переносному значенні, буде мінімальною. Це пояснюється тим, що відповідно до традицій вітчизняного судочинства вплив на учасників судового процесу чиниться шляхом інформування (на стадії вивчення матеріалів справи) або переконування. Використання ж емоційно-образних лексичних засобів є варіантом сугестивного впливу, який професіонали часто не сприймають як коректний метод доведення істини. Якщо ж функція прийняття рішення покладена на нефахівців, наприклад, на суд присяжних, який покликаний виносити вердикт (тобто встановлювати винність чи невинність особи), то доповідачі в судовій справі вдаються не тільки до інформування чи аргументованого переконування, а й до сугестивного впливу на почуття присутніх у залі суду. До речі, саме запровадження цього судового органу 1864 року зумовило розвиток вітчизняної судової риторики. З цього часу актуалізується значення не тільки юридичного аспекту судочинства (він домінує і його беруть до уваги переважно фахівці, які добре обізнані з чинним законодавством, можуть вільно його розтлумачити), а й моральний. Юридична оцінка діяння, як зазначав П.С. Пороховщиков, становить раціональну дію, побудовану виключно на законах формальної логіки [17, 123]. “Моральна оцінка не заноситься в писані кодекси; завдяки незліченним відтінкам реального життя вона здебільшого тільки наближається більшою чи меншою мірою до законної, а часто й прямо суперечить їй” [17, 125]. Судовий промовець повинен знайти моральну основу справи й виразити її перед суддями. Отже, саме на суд присяжних швидше подіють не формальні докази, а психологічний вплив, який реалізували у своїх судових промовах А. Коні, П. Пороховщикова, Ф. Плевако та інші. Російський письменник В.В. Вересаєв у спогадах про Ф. Плевако звертав увагу на риторичні засоби, якими той умів зачарувати слухачів. Він же навів одну з найблискучіших і найлаконічніших промов адвоката: “Судили священника, який вчинив важкий злочин і був повністю викритий, не заперечував вини й підсудний. Після громової промови прокурора виступив Ф.М. Плевако. Він повільно піднявся блідий та схвильований. Промова його складалася всього з кількох фраз... “Господа присяжные заседатели! Дело ясное. Прокурор во всем совершенно прав. Все эти преступления подсудимый совершил и сам в них признался. О чем тут спорить? Но я обращаю ваше внимание вот на что. Перед вами сидит человек, который тридцать лет отпускал вам на исповеди все грехи ваши. Теперь он ждет от вас: отпустите ли вы ему его грех?” І сів” [15, 32]. Священника виправдали. Знавці судового красномовства М.Г. Михайловський та В.В. Одинцов так прокоментували цей випадок: “Логіка логікою, а судять все-таки люди, і довести ще не означає переконати” [13, 50]. Отже, сила психологічного впливу, сила красномовства (розрахована саме на суд присяжних) незаперечна, але головне не забувати при цьому про главенство Закону.

У судових промовах, розрахованих на виголошення перед судом присяжних, часто використовується лексика, вжита в переносному значенні. Так, тропи широко використовуються у промовах видатних ораторів дожовтневої доби. Наприклад, адвокат В.М. Пржевальський у промові на захист А.П. Малахіна неумисність дій підзахисного доводить шляхом добору низки яскравих метафор: “Ослепленный величием сана и общественного положения, подавленный энергией и массой деятельности игуменьи, Махалин видел во всех своих услугах только одну благую цель и доверился игуменье Митрофании безусловно” [16]. Часто доповідачі вдавалися до образних порівнянь, які, безумовно, впливали на емоційну сферу присяжних. Наприклад, адвокат М.Й. Холева так закінчив промову у справі Максименка: “Панове! Один римський імператор, підписуючи один смертний вирок, вигукнув: “О! Який я нещасливий, що вмю писати!” Я впевнений, що старшина ваш, підписуючи виправдувальний вирок, буде почуватися інакше: “О! Який я щасливий, що вмю писати!” Такого вироку я прошу, я чекаю від вас як захисник, як людина, як громадянин!” [6, 281].

Використання емоційно-образних лексичних засобів з метою сугестивного впливу характерне, щоправда, меншою мірою, й сучасному судовому дискурсу, причому більше цивільному процесу, якому властиві такі ознаки: 1) залежність від автономного методу цивільного правового регулювання, що поєднується з процесуальними принципами диспозитивності та змагальності; 2) мовленнєва суб’єктивність сторін та відносна свобода їх мовленнєвої поведінки; 3) підвищена емоційна напруженість у стосунках між сторонами; 4) слововживання, близьке до просторіччя [8, 238 – 239]. Зазначені вище особливості комунікації в цивільному судовому процесі зумовлюють використання на різних його стадіях використання лексичних ресурсів з яскравим конотативним забарвленням. Наприклад, у справі щодо порушень прав виборців у ході переголосування 26 грудня 2004 року на виборах Президента України представник кандидата на пост Президента В.А. Ющенко Юрій Ключковський, характеризуючи виступи опонентів, вдався до використання метафор: “Відкидаючи пропагандистську тріскотню, спробую пошукати правове, юридичне зерно у цій, на жаль, купі сміття”. Зважаючи на те, що цитоване судове слухання було прилюдним, використання тропів у ньому можна вважати елементом сугестивного впливу не стільки на суддів та інших учасників процесу, скільки на громадян, які стежили за ходом судового засідання.

Отже, лексичні засоби широко використовуються в судовому дискурсі як елемент впливу на учасників судового процесу. Такий вплив переважно має форму сугестії й може трактуватися як некоректний, оскільки не пов’язаний з інформуванням або переконуванням. Однак часто оптимальний добір лексичних засобів, зокрема таких, які впливають на емоційно-образну сферу людини, надають виступам юристів виразності, “полегшують сприймання слухачами деколи “сухого” матеріалу справи” [6, 290].

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов А.Н. Что нас убеждает? Речевое воздействие и общественное сознание. – М.: Знание, 1990. – 64 с.
2. Блакар Р.М. Язык как инструмент социальной власти (теоретико-эмпирические исследования языка и его использования в социальной культуре) // Язык и

- моделирование социального взаимодействия – Под ред. В.В. Петрова. – М.: Прогресс, 1987. – С. 88 – 125.
3. Боталина С.В. Вербальный и невербальный языки деловых людей / Центр подготовки кадров "Персонал" // Ел. ресурс:
<<http://www.personal.mgn.ru/modules.php?name=Sections&sop=viewarticle&artid=25>>.
  4. Бубир В.В., Брунь О.П., Корж В.П. Промова прокурора у судових дебатах: Навч.-метод. посібник. – Харків: Факт, 1997. – 109 с.
  5. Выготский Л.С. Мышление и речь // Выготский Л.С. Собр. соч.: В 6 т. – Т. 2. – М.: Педагогика, 1982. – С. 5 – 361.
  6. Гловацький І.Ю. Діяльність адвоката-захисника у кримінальному процесі. Навч. посібник. – К.: Атіка, 2003. – 352 с.
  7. Голев Н.Д. Юрислингвистика: программа курса для студентов филологического факультета, обучающихся по дополнительной специализации “Лингвокриминалистика” // “Юрислингвистика – 5: Юридические аспекты языка и лингвистические аспекты права” – Ел. ресурс:
<<http://irbis.asu.ru/mmc/juris5/3.ru.shtml>>.
  8. Губаева Т.В. Словесность в юриспруденции. – Казань: Издательство Казанского университета, 1995. – 301 с.
  9. Достоевский Ф.М. Дневник писателя. Февраль 1876 года. – Ел. ресурс:
<http://www.kulichki.com/inkwell/text/hudlit/classic/dost/dnevnik/d_76_2.htm>.
  10. Зайцев Ю. Словник-дослідження як джерело формування української правничої терміносистеми // Шлоер Б., Сойко І. Німецько-українсько-російський коментований словник з адміністративного права / Загальна редакція Б. Шлоера та Ю. Зайцева. – К.: Український центр правничих студій, 2003. – С. 14 – 16.
  11. Лебедева Н.Б. О метаязыковом сознании юристов и предмете юрислингвистики (к постановке проблемы) // “Юрислингвистика-2: Русский язык в его естественном и юридическом бытии” – Ел. ресурс:
<<http://irbis.asu.ru/docs/server/publish/2001/37.html>>.
  12. Леонтьев А.А., Шахнарович А.М., Батов В.И. Речь как орудие воздействия // Речь в криминалистике и судебной психиатрии. – М.: МГУ, 1977. – С. 38 – 42.
  13. Михайловская Н.Г., Одинцов В.В. Искусство судебного оратора. – М.: Юрид. лит., 1981. – 176 с.
  14. Недашковская С.И. Оценочное воздействие в судебной речи // “Юрислингвистика-5: Юридические аспекты языка и лингвистические аспекты права” – Ел. ресурс:
<<http://irbis.asu.ru/mmc/juris5/r4.ru.shtml>>.
  15. Порубов Н.И. Риторика. – Мн.: Вышэйша школа, 2001. – 384 с.
  16. Речь присяжного поверенного В.М. Пржевальского в защиту Махалина // Великие российские юристы. – Ел. ресурс: <http://www.juristy.ru/vip/prjeval/prjeval_11.htm>.
  17. Сергеич П. Искусство речи на суде. – Тула: Автограф, 2000 – 384 с.
  18. Хоменко І.В. Еристика: мистецтво полеміки. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 192 с.